

7. Uppgifter

- 1 Studera noggrant kapitlet Penningen uppträder (Lévy s. 23-31). Klarför penningens olika funktioner.
- 2 Sammanfatta innehållet i Lévy's myntavsnitt (s. 23-31, 34-35, 47-48, 62-64, 69-71, 98-102)!
- 3 När började man i Rom präga det klassiska silvermyntet - denarius?
- 4 Vilken omfattning har myntförsämringen under den tidiga kejsartiden?
- 5 När började den verkligt allvariga myntförsämringen? Vad kan orsakerna här till ha varit? Överblicka följderna av den inflation som myntförsämringen medförde!
- 6 Vad innebär Diocletianus' myntreform? Vad syftade den till?
- 7 Sammanfatta här presenterade forskares syn på Diocletianus' prisedikt (prislag, se även Lévy s. 107). Vilken verkan hade det?
- 8 Vad betydde den monetära krisen för Roms utrikeshandel?
- 9 Vad menas med "eviga" och "feodala" mynt? Vilka funktioner har dessa bägge mynttyper?
- 10 Förklara varför de västeuropeiska, "feodala" mynten förekommer så talrikt i mynttynd från östra och norra Europa?
- 11 Varför blev slundom monetarium en stående skatt (t.ex. plogpenning)?

förändring
 Guldpenn
 Blypenn
 Avbott
 Skatter
 Offret

V Ekonomiska orsaker till det romerska imperiets fall

1. Lévy's framställning

I sitt kapitel om det senare kejsardömet skildrar Lévy den ekonomiska förändringen från mitten av 200-talet till mitten av 500-talet. Utmärkande för dessa tre sekler var en djup ekonomisk kris, som enligt Lévy gav upphov till en statsstyrd ekonomi. Den av staten styrda ekonomin med tillhörande reglerande bestämmelser och tvångsåtgärder utgjorde i sin tur en av de många orsakerna till det romerska imperiets fall (s. 13).

Lévy's redogörelse för den ekonomiska krisen (s. 96-104) kan lätt bindas samman med motsvarande exemplifiering av de ekonomiska bestämmelser som syftade till att vara ett botemedel på de ekonomiska problemen (s. 106-112). Krisen inom jordbruket, som ytttrade sig i form av otillräcklig produktion, jordbruksnedläggelser och flykt från landsbygden, sökte kejsarmakten motverka på två sätt. Dels lockade man jordbrukarna till nyodling genom att de utlovades besittningsrätt till den jord de slog sig ned på. Dels tvingade staten jordbrukarna att vara kvar i byarna genom att utkräva skatt även för den övergivna jorden. Byborna fick dessutom kollektivt ansvara för att all skatt betalades in.

Penningvärdesförsämringen och inflationskrisen bekämpades med förbud mot att handla med mynt eller tesaurea dem samt genom detaljerade prisstopp. Mot den sjunkande kreditgivningens ingrep staten genom att söka hålla räntan nere och förbjuda öcker. Det allt större underskottet i betalningsbalansen sökte staten minska genom att förbjuda guldeporten till Fjärran Östern och

Guldmynt:Aureus
CaesarAureus
DiocletianusSolidus
KonstantinSilvermynt:

Denarius

Antoninianus
CaracallaAntoninianus
DiocletianusArgenteus
Diocletianus

tus' tid värt ca 1/1 000 guldpond, vid tiden för Diocletianus' prisedikt, 301 e. Kr., 1/50 000 (enligt ediktets värdering).

Nedan förtecknas utan krav på fullständighet romerska guld- och silvermynt under varierande perioder.

Guldmynt

Tid	Namn	Vikt
Sen republik	Aureus	40/pund
Augustus	"	42/pund = 25 denarii
Nero	"	45/pund = "
Caracalla	"	50/pund
Aurelianus	"	60/pund = 50 denarii
Diocletianus	"	70/pund = 80 denarii
Diocletianus 295 e.Kr	"	60/pund
Konstantin	Solidus	72/pund

Silvermynt

Tid	Namn	Vikt	Silverhalt
Republik	Denarius	72/pund	100 %
Sen republik	"	84/pund	100 %
Nero	"	96/pund	90-95 %
Vespasianus	"	"	80-90 %
Domitianus	"	"	90 %
Trajanus	"	"	80 %
Antoninus Pius	"	"	70-80 %
Septimius Severus	"	"	40-60 %
Caracalla	Antoninianus	"	= 2 denarii
Efter 260 e.Kr.	"	"	5 %
Diocletianus	Argenteus	96/pund	
	Follis	"	3-4 % = 5 denarii
	Antoninianus	"	0 % = 2 denarii

För att förstå på vilka grunder Diocletianus utgav sitt edikt, tror jag vi måste lämna spekulatonens område och hålla oss till Diocletianus egna ord i inledningen:

Avsikten med ediktet var att förhindra att priserna i de områden, där trupperna drog fram, drevs i höjden. Diocletianus' omorganisation av härväsendet hade till mål en ökad rörlighet. Men det är begripligt, om den del av härens organisation, som var viktigast för rörligheten men också svårast att ordna, d. v. s. intendenturen, inte helt kunde bemästra försörjningen av den rörliga armén. För en del av sin sold skulle soldaterna köpa vad de behövde från arméns förråd. När dessa inte räckte till eller inte fanns tillgängliga, blev de tvungna att köpa det de måste ha från civilbefolkningen. Att det måste uppstå prishöjningar, där en armé drog fram, var inte möjligt att förebygga under dessa omständigheter. Under samma svårigheter måste också det kejserliga hovet lida. Detta missförhållande skulle ediktet röja undan men dessutom skulle det förhindra en allmän fördyring, om exempelvis skörden slog fel. För detta syfte måste alla de detaljerade uppgifterna om manufakturprodukter, som kommer ediktet att se ut som en varuhuskatalog, tas med, liksom också bestämmelserna om lantarbetarnas lön, vilken ju inte vidkom soldaterna.

Uppnådde Diocletianus sitt mål? Var det hans avsikt att hålla priserna onaturligt låga, måste vi utan vidare säga nej.

Vi måste nu undersöka förhållandet mellan priserna i ediktet och marknadspriserna, vilka vi kan få fram ur papyrer och andra källor. Föregående tabell (s. 65) upptar för det första priserna under andra århundradet, medan man ännu hade en tämligen tillförlitlig relation mellan drakman och guldet, och guldvärdet sannolikt stod 301 års värde närmare än under sjätte århundradet e.Kr.

Tabellen visar, att priserna så gott som genomgående är högre än de egyptiska. Särskilt slående är skillnaden i fråga om sädes- och saltpriserna. Då samtliga dessa är beräknade i "modii kastrensens", vilkas exakta storlek är oss obekant, ligger det nära till hands att antaga, att vi beräknat detta mått för lågt. Därom vittnar också att det högsta priset endast obetydligt ligger under det notoriska spekulantpriset $1/20$ solidus för en modius italicus. I övriga fall är visserligen priserna i ediktet högre än de egyptiska, men skillnaden är så liten, att den låter sig förklaras av att ediktets priser också skulle gälla på dy-

rare orter, medan uppgifterna om de egyptiska är hämtade från byar och småstäder i ett billigt land.

Då ediktets priser låg över slättlandets priser, måste dess inverkan ha varit mycket obetydlig. Men för regeringen och armén blev den ändå inte desto mindre känbar, ty överallt där trupperna fördes fram liksom i storsstäderna, där annars prishöjningarna hade reglerat konsumtionen, uppstod nu varubrist.

I varje fall måste ediktets följder för centralförvaltningen ha blivit mycket kända och därigenom lett till dess upphävande. Om följderna för provinserna kan vi inte döma, eftersom inte ens Egypten lämnar ett användbart material för den närmaste tiden. Men om det faktiska prisläget på andra orter motsvarade det egyptiska, måste ediktet ha gått tämligen spårlost förbi.

Ur: Mickwitz, a. a. s. 71-72, 72-74.

Mickwitz prisjämförelser baserades på ediktets uppgift om guldpris — ett pund guld, myntat eller omynat = 50 000 denarii. *Bolin* ställer sig skeptisk till detta sätt att räkna.⁷

Ediktets guldpris är ett maximipris och ingalunda det aktuella marknadspriset vid tiden för lagstiftningen. En korrekt bedömning av ediktets syfte måste baseras på penningväsendet och Diocletianus' myntreformer. Det mest uppscendeväckande i kejsarens åtgärder var inte etablerandet av ett värdestabilt guldmynt (aureus) och ett nytt silvermynt (argenteus) utan hans utmyntning i stor skala av antoniniani — dubbeldenarer. Efter 295 e.Kr. berövades dessa mynt hela sitt silverinnehåll och präglades i ren koppar. När dessa kraftigt försämrade mynt accepterades som värda två denarii blev resultatet en snabb prisstegring. Det är följaktligen kejsarens egen myntreform, som skapar den svåra inflationen. Alla prisjämförelser bör utgå från detta förhållande. *Bolin* reviderar Mickwitz prisberäkningar genom att ange priserna i guldvikt. Ediktets guldpris accepteras inte utan betäckas i förhållande till de i värde starkt försämrade kopparmynten (se nedan).

⁷ *Bolin*, S., State and currency in the roman empire to 300 A. D. (1958) Se även rec. av *Altman*, A., i HT 1960:4, s. 480 ff.

Table 2. *The maximum prices in Diocletian's edict.*

Goods	Denarii	Maximum prices in the edict		Other prices		
		Mgr. of gold on basis of 1 lb. gold=50,000dn.	Mgr. of gold on basis of 1 lb. gold=250,000-300,000 dn.	Price	Mgr. of gold	Date
1 modius castrensis of wheat	100	654	131-109	1/20 sol	227	445
1 sextarius of oil	40-24	261.6-157	52.4-26.2	1/15 sol	302	368
1 sextarius of honey	40-20	261.6-130.8	52.4-21.8	1/5 sol	908	368
1 lb of meat	8	52.3	10.5-8.7	1/45 sol	100	c. 500
1 lb of pork	16	104.6	20.9-17.4	1/40 sol	113	390
4 eggs	4	26.2	5.2-4.4	1/25 sol	181	390
1 modius castrensis of salt	100	654	131-109	1/120 sol	37	c. 500
				1/80 sol	56.7	389
				17/7320 sol	10.5	Bysant.
				1/12 sol	378	389

Källa: Bolin, S., a.a. s. 323

Dessa Bolins beräkningar visar, att aktuella marknadspriser låg klart över ediktets maximipriser. Regeringen får en helt ny in-
nebörd. För Bolin framstår det som fullt klart, att ediktets syfte
var att genom att ingripa mot inflationen rädda kejsarens mynt-
reform och återge de i värde sjunkande kopparmynten full köp-
kraft.

Diocletianus' myntreformer och lagstiftning var ett försök att
återge det romerska myntväsendet den stabilitet det haft under
republiken och det tidiga kejsardömet. Myntningen av koppar-
antoniniani betydde emellertid slutet för det klassiska denarius-
myntet och ledde till en svårastrad inflation, som prisediktet
ej förmådde hejda. Maximiprislagsstiftningen upphävdes efter
några få år, myntsystemet föll samman, inflationen fortskred
och staten tvingades utkräva skatter i ädelmetall efter vikt.

Mickwitz gick så långt som det är möjligt att komma i en forskning,
baserad på det antagandet, att det i devalveringen av det romerska
myntsystemet inte fanns någon markerad förändring, som skulle kun-
na betraktas som anledning till prisediktet. Om det alltså inte fanns
något verkligt nära samband mellan ediktet och myntets nedvärde-
ring, så måste man försöka få fram någon annan orsak till att ett edikt
som detta utfärdades. Mickwitz menade sig ha funnit en. Hans teori,
att ediktet var riktat mot det direkta profitintresset, måste underkastas
en uttömmande prövning.

Den springande punkten är Mickwitz jämförelse av de priser, som
gällde under andra perioder av antikens historia, med maximipriser,
som fastställdes i ediktet. I de källor, som citeras, anges priserna an-
tingen i guld eller i valörer, som vi lätt och med avsevärd säkerhet
kan konvertera till guld. Priser av detta slag kan mycket väl jämföras
med varandra. När Mickwitz jämför dessa priser med maximipriser-
na i ediktet använder han sig av den passage, i vilken priserna på ett
pund rent guld, myntat eller omyntat, är fastställda till 50 000 dena-
rer. Han sätter exempelvis ett pris som 1/1080 av ett pund guld, som
han funnit hos en källa utanför ediktet hos Ammianus Marcellinus,
som likvärdigt med 50 000:1080 eller 46 denarer. Han bortser från

det faktum, att de 50 000 denarer, som nämns i ediktet, motsvarar maximipriset på ett pund guld som det fixerats av staten, och icke något faktiskt marknadspris. Beträffande realvärdet av ett pund guld på Diocletianus' tid vet vi fortfarande ingenting. Dessa jämförelser lede Mickwitz till den slutsatsen, att Diocletianus' maximipriser genomgående låg på en något högre nivå än de fria marknadspriserna. Men varför skulle inte detta också kunna tillämpas på maximipriset på myntat guld? Om så skedde, skulle man bli tvungen göra en revidering av jämförelsen mellan maximipriserna och de andra priserna, med resultat, att maximipriserna skulle bli ännu högre i förhållande till de fria marknadspriserna än vad Mickwitz anser. Det finns ännu en möjlighet. Låt oss säga, att Diocletianus satte maximipriset på ett pund guld i denarer lägre, och kanske mycket lägre, än den summa i denarer, som skulle bli det värde, som motsvarar metallvärdet av ett pund guld. Också i detta fall måste då jämförelsen mellan de faktiska priser, som nämns i andra källor, och de maximipriser, som är fastställda av ediktet, revideras. De verkliga priserna skulle då mer och mer närma sig maximipriserna i proportion till undervärderingen av ett pund guld, och slutligen för den händelse undervärderingen blev mycket stor, rentav överstiga den. I sådant fall skulle ediktet tjäna ett helt annat syfte än det som Mickwitz tillskriver det: det skulle betyda en lag, som verkligen var avsedd att hålla tillbaka priserna inom mycket snävt dragna övre gränser.

Forskningen angående den ekonomihistoriska betydelsen av Diocletianus' prisedikt har inte frambragt övertygande resultat. Büchers teori att myntförfälskningen orsakade prishöjningar, vilka Diocletianus' edikt var avsett att förhindra, omfattas i vida kretsar men är för den skull inte någon vetenskaplig lösning av problemet. Någonting mer specifikt måste till. Seek försökte tillhandahålla den nödvändiga detaljen men kom i konflikt både med numismatiska fakta och ekonomisk teori. Den teori, som Mickwitz lade fram, där han förnekar varje direkt samband mellan myntförfälskningen och prisediktet, vilar bevisligen på vacklande grund. Den allra nyaste forskningen, som har rehabiliterat teorien om ett direkt samband mellan dem vilar på textändringar, som svårligen kan accepteras.

Mickwitz' teori att maximipriserna i ediktet var högre än den fria marknadens, var baserad på en jämförelse med priset angivna i guld samt på antagandet, att maximipriset på guldmynt i ediktet faktiskt framställde det relativa värdet av mynt i de olika slagen av metall. Här har redan visats, att detta i stort sett var fallet med guldmynt och fendenarstycken, men att det ingalunda förhöll sig så beträffande guldmynt och dubbeldenarer, vilkas köpkraft ediktet avsåg att skydda. Ett pund guld räknat i dubbeldenarer var värt mycket mera än de 50 000 denarer, som var fastställda i ediktet. Inte mindre än 250 000-300 000 denarer i dubbeldenarstycken torde ha varit en ungefärlig men inte överdriven värdering av det verkliga värdet av ett pund guld. Detta innebär, att det material Mickwitz använde för sin jämförelse av mynt måste undersökas på nytt.

Det är onödigt att här ge en detaljerad skildring av de olika källor, där Mickwitz hämtade sina prisuppgifter. Priserna på guld, som Mickwitz tagit från papyri, berättande källor och kejserliga dekret, är i stället återgivna här i den tabellform Mickwitz framställt. Det enda undantaget är, att dessa priser i stället för att citeras som denarer från den diocletianska perioden i tabell 2 anges i milligram guld. Förden skall räknas ett pund som 327 gram i enlighet med den traditionella mätberäkningen.

Priserna, som i ediktet är angivna i denarer, har utbytts mot guld, först med en beräkning av 50 000 denarer på ett pund guld och sedan 250 000-300 000 denarer på ett pund, vilket representerar det faktiska guldvärdet uttryckt i dubbeldenarer av ren koppar.

Om Diocletianus' maximipriser räknas i guld enligt det givna maximipriset på guld, mot vilket guldvärdet av fendenarstyckena ungefär svarade, skall man finna, att de på det hela taget ligger bra mycket högre än de priser, man känner från andra källor. Men om maximipriserna beräknas enligt metallvärdet av den lägre klassen denarer, skall man finna, att de ligger betydligt under den allmänna prisnivån under antiken. De representerar endast så mycket som hälften, tredjedelen eller fjärdedelen av de vanliga priserna.

Man måste emellertid komma ihåg, att det var det antoninianska kopparmyntet, som åstadkom prisstegringen och gav upphov till ediktets utgivande. Diocletianus menade följaktligen, att ediktet skulle vara ett rigoröst försök att återge dessa mynt av låg valör full köpkraft.

Samtidigt med att Diocletianus återinförde mynt av rent silver, omkr. år 294, skapade han en helt ny myntsort, ett vitt kopparmynt, vars nominella värde svarade mot 5 denarer. Dessa mynt var i någon mån övervärderade i förhållande till guld- och silvermynt men inte i så hög grad, att de kunde orsaka några avsevärda monetära svårigheter eller någon prisstegring av katastrofala mått. Men samtidigt med att Diocletianus genomförde denna reform gjorde han ytterligare en förändring i myntsystemet. Han lät mynta pengar, vilka till vikt och utförande var en direkt fortsättning på de tidigare, antoninianska, dubbeldenarerna. De var tydligen avsedda att ersätta dem och att få samma nominella värde. Men i stället för att i likhet med de tidigare antoninianerna myntas i vit koppar med en viss del silver, innehöll de intet silver alls; de myntades i ren koppar och utgavs i betydande kvantiteter. Men detta innebär, att denaren, räknad som en halv antoninianus, förlorade omkr. 80 % av sitt förra metallvärde och tog ytterligare ett drastiskt steg på vägen ned mot sitt definitiva avskaffande.

Denna nya inflation fick vittgående följder. Det är troligt, att de nya kopparantoninianerna accepterades som dubbeldenarer, men följden blev en mycket markerad prisstegring. De kan knappast ha helt accepterats såsom ekvivalenta med de tidigare antoninianerna med en del silver eller som 2/5 av fendenarsycket, den s.k. follis, som ännu innehöll silver.

I detta sakernas tillstånd ingrep Diocletianus. Han offentliggjorde ett allmänt prisedikt, som fastställde maximipriser, vilka i regel förfaller ha representerat en normal nivå, om de betalades med de äldre dubbeldenarerna, som innehöll silver, eller med de nya fendenarsyckena, som också innehöll silver. Men dessa maximipriser var betydligt lägre än den prisnivå, som åstadkommit genom det låga metallvärdet av den nya kopparantoninianen. Det var köpkraften hos dessa mynt, som Diocletianus önskade bevara. I sina bemödanden att göra detta stadfäste han också maximipriser för de två dyrbara metallerna, som användes vid myntningen. Man känner endast till det stadgade guldpriset – det var på ungefär samma nivå, som det skulle ha varit, om det betecknats på samma sätt som de äldre antoninianerna, vilka innehöll silver, eller i likhet med folles. Men det var åtminstone fem gånger för lågt uttryckt i metallvärdet av de nya kopparantoninianerna.

Å andra sidan representerar Diocletianus' mynt slutet av en utveckling. Hans myntning i dyrbara metaller var ett försök att ännu en gång få cirkulation på de mynt, som myntats efter de principer, som varit i allmänt bruk i det romerska riket under mer än fem århundraden, allsedan man där börjat tillverka mynt. Diocletianus' införande av kopparantoninianen innebar emellertid det slutliga avskaffandet av denaren som under många hundra år hade varit det huvudsakliga romerska myntet. Hans prisedikt var ett fåfängt försök att hindra denna katastrof, men dess faktiska konsekvens blev i stället, att hela det monetära systemet föll sönder och att de principer, som romarna följt ända sedan myntning infördes och som var baserade på en stark övervärdering av myntad metall i förhållande till tackor därav samt på en motsvarande variation av myntens metallvärde, alla dessa principer måste ges upp. Så slutade en betydande enhetlig fas i penningens historia.

Ur: Bölin, a. a. s. 300–301, 301–302, 321–322, 330, 333.

6. Det "feodala" myntets framväxt

Som ovan nämnts (s. 59), präglade kejsar Konstantin ett nytt guldmynt – solidus (72 på ett pund). Detta mynt blev senantikens huvudmynt och präglades vidare i det östromerska, senare bysantinska riket.⁸ Under ett par århundraden höll solidus-mynten sitt värde, och mynt präglade under olika kejsare cirkulerade sida vid sida. Lagsättningen under 300- och 400-talet och ännu så sent som i Codex Justinianus 534 fastställde detta förhållande. Mynten var, som också var fallet med denarius-mynten under republiken och det tidiga kejsardömet "eviga". Efter den östromerska återövringen av Italien utfärdades år 554 en lag, som på nytt fastställde äldre mynts gångbarhet och utbytbart mot nya utan växlingsavgifter. Detta förnyade påbud får sin förklaring

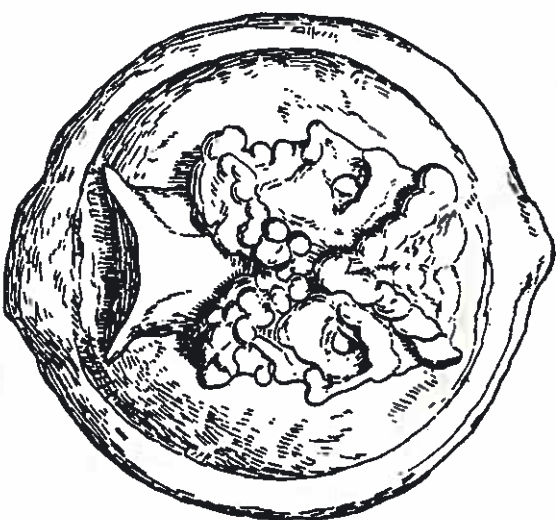
⁸ Framställningen bygger i fortsättningen huvudsakligen på två uppsatser av S. Bölin: Vid den feodala penningens rot och Skattepenning och plogpenning (i: Bölin, S., Ur penningens historia, 1962, s. 127–153). Se även Malmer, B., Mynt och människor, 1968.

i ett studium av mynttyfunden. Under 400-talet består som regel myntskatter av mynt från varierande regenter och perioder, oftast flest gamla mynt. Under 500-talet och vidare in på 600-talet förändrades mynttyfundens sammansättning. De ingående mynten är starkt koncentrerade i tiden, ofta från den regerande kejsaren eller kanske hans närmaste föregångare. Detta tyder på demonetisering och omprägling av mynt, vilket oftast ägde rum vid ett kejsarskifte. Mynten var inte längre "eviga" utan starkt tidsbegränsade och förlorade därmed sin funktion som värdebevarare. Orsakerna till detta förfaringsätt var möjligen brist på ädelmetall, säkert en ekonomisk fördel för kronan Staten. Troligen växer denna nya myntpolitik med sitt väsentligen annorlunda penningbegrepp fram under perioden 534-554. Övan nämnda stadga försökte ingripa i utvecklingen, men utan resultat.⁹ De tidsbegränsade bysantinska myntens idé spreds över Europa och kulminerade med de s.k. feodala mynten i framtör allt Västeuropa.

I det feodala Västeuropa låg ofta myntningsrätten hos de lokala läntagarna. Mynten förlorade sin riksgiltighet, blev användbara endast inom myntherrens eget område, och genom ofta förkommande indragningar och ommyntningar tillförsäkrades mynt Herren en god inkomst - monetagium (präglingsskatt). Det enligt dessa principer myntproducerande Västeuropa är under flera århundraden mycket fattigt på mynttynd, medan mynten från dessa länder ofta förekommer i fynd från Öst- och Nordeuropa. De i sina ursprungsländer starkt tids- och rumsbegränsade mynten betraktades i icke-myntproducerande områden som ädelmetallstycken och kunde brukas oberoende av präglingssort och -år; här blev även "feodala" mynt "eviga".¹⁰

⁹ Även Leo VI (886-912) försökte genom lagstiftning införa "eviga" mynt men misslyckades.

¹⁰ I detta sammanhang kan erinras om *Greshams lag*, som säger, att om mynt med samma nominella värde men med olika realvärde cirkulerar sida vid sida, tenderar de bättre mynten att försvinna ur hanteringen genom nedsmältning, tesaureering eller export.

Äldre romerskt kopparoes med Janusansikte.

När fr.o.m. 1000-talet bl.a. befolkningssökning och expanderan- lokal och internationell handel stimulerar den ekonomiska utvecklingen, kändes förmodligen även i det feodala Västeuropa de ofta förekommande ommyntningarna och myntförsämringarna besvärande i en framväxande penninghushållning. Redan tidigt möter vi i England och Frankrike exempel på hur mynt Herren avstår från ommyntning men kompenseras ekonomiskt genom nya pålagor - monetagium blir skatt. Ett exempel på detta är den danska plögenningsskatten, som på 1230-talet uttogs för att skapa "stathig mynt".